

ВІЙСЬКОВІ ПОХОВАННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В МІСТІ ГАЛИЧІ

У статті вперше ґрунтовно досліджено військові поховання Другої світової війни на території міста Галича Івано-Франківської області. Описано хід основних бойових дій Червоної армії з німецькими та угорськими підрозділами за оволодіння містом у липні 1944 р. Реконструйовано історію виникнення військових кладовищ, їхні основні характеристики. Висвітлення цієї проблематики дозволить ввести ці об'єкти до пам'яток військової історії України.

Ключові слова: місто Галич, Друга світова війна, німецько-радянська війна, Червона армія, німецький Вермахт, угорські війська.

З початком німецько-радянської війни територія Галицького району в адміністративних межах станом на лютий 1940 р. була окупована німецькими та їхніми союзними угорськими військами впродовж 1–2 липня 1941 р.

Відновилися бої на теренах району лише в липні 1944 р. в ході Львівсько-Сандомирської наступальної операції радянських військ. Так, 20 липня 1944 р. 74-й стрілецький корпус генерал-майора Ф. Е. Швердіна в складі 147-ї стрілецької дивізії полковника І. С. Герасимова, 155-ї стрілецької дивізії полковника І. М. Іванчури та 276-ї стрілецької дивізії генерал-майора П. М. Бежка перейшов у наступ у напрямку на Галич, успішно прорвав оборону і протягом дня звільнив понад 40 населених пунктів. Частини корпусу 23 липня вийшли до Дністра: 155-та с.д. — на ділянці станція Галич, Семаківці, а 147-ма с.д. — на ділянці Семаківці, Дубівці. На північний захід від них у районі с. Демешківців вийшла до Дністра 276-та с.д. Командувач 1-ї гвардійської армії генерал-полковник А. А. Гречко наказав без зволікання форсувати річку й оволодіти Галичем. У ніч на 24 липня першими в 74-му стрілецькому корпусі форсували Дністер

147-ма стрілецька дивізія, 871-й стрілецький полк полковника Г. М. Беханідзе і 876-й стрілецький полк підполковника І. С. Лапіна з 276-ї стрілецької дивізії. На ділянці, яку мали форсувати полки 276-ї стрілецької дивізії, річка мала велику глибину і швидку течію. Форсування відбувалося без табельних засобів для переправ під шквальним артилерійським та гвинтівково-кулеметним вогнем противника.

Втім під покровом ночі полки не тільки переправилися через річку, а й відкинули противника від берега й оволоділи селом Островом на північний захід від Галича. В цьому бою героїзм проявив боєць 3-го взводу 7-ї стрілецької роти Олександр Іванович, який знищив кулеметний розрахунок, захопив кулемет і відкрив з нього вогонь по ворогу, що відступає¹.

Важке й відповідальне завдання стояло перед 147-ю с.д. — негайно форсувати Дністер з боку с. Семаківців. Але ця частина ріки виявилася незручною для навалного наступу. Адже просуватися по відкритій рівній долині протяжністю майже 2 км було надто ризиковано, бо противник вів оборону з високого правого берега річки. Всю місцевість, зайняту 147-ю с.д., він бачив, як на долоні. І хоча Дністер тоді розлився широко — до кілометра, — все ж командир дивізії дав наказ форсувати його, бо будь-яка затримка допомагала ворогові міцніше укріпитися на протилежному березі.

Близько дев'ятої години ранку 23 липня 1944 р. 640-й полк під командуванням полковника Єремєєва використав зручні підходи до річки через село Дубівці, спробувавши форсувати Дністер в районі тодішньої паромної переправи, південніше від м. Галича. Але німці зустріли його потужним вогнем, і переправа не відбулася. Ще раз стало очевидним, що без відповідної підготовки подолати водний рубіж неможливо. Цього ж дня о десятій годині командир 600-го с.п. зібрав усіх нижчих за званням офіцерів (включно з командирами рот) і поставив перед ними завдання: щоб застати ворога зненацька — форсувати річку вночі в найважчому місці. Для збереження повної несподіванки штаб полку дав розпорядження протягом дня не просуватися до водойми, а в місцях переправи провести таємну офіцерську розвідку групами по вісім осіб.

¹ Венков. Б. Герої osvobodження Прикарпаття / Б. Венков. — Ужгород: Карпати, 1978. — С. 139—141.

Наступальникам надавали допомогу жителі ближніх сіл. Вони показали мілкі місцини Дністра, якими можна було б проїхати возами, переправити гармати і коней: до подробиць розповіли про дороги до річки, якими солдати, вишикувані в колону, вночі й вирушили здобувати протилежний берег. Для першого десанту було відібрано до 300 досвідчених воїнів — добровольців, що вміли плавати. Їм доручили першими висадитися на протилежному березі і за можливості без шуму зняти вартових, спостерігачів противника, зайняти оборону і забезпечити форсування підрозділів полку без артилерійської підготовки, щоб не завдати містові шкоди й уникнути жертв серед населення.

Вночі з 23 на 24 липня вдалося переправити на правий берег невеликий десант. Рядовий Демиденко взяв «язика», який повідомив, що на тій ділянці, яку штурмував 600-й с.п., оборону утримував угорський полк. Після цього було змінено курс переправи. Почалася підготовка до форсування річки навпроти того місця, де укріпилися німці. За даними розвідки було складено план точного розміщення ворожої оборони, по вогневих точках якої артилерія Червоної армії відкрила вогонь. А коли 24 липня 1944 р. розсіявся вранішній туман, полк пішов в атаку².

З настанням світанку на північній околиці Галича вела бої 155-та стрілецька дивізія. Добре діяв прикріплений до корпусу 1-й окремих гвардійський важкий танковий полк гвардії підполковника А. А. Стрільця. На підступах до міста під час бою при влученні термітного снаряда в лобову частину танка через оглядові щілини механік-водій цього танка Микола Коваленко втратив зір, а тому до здобуття Галича був змушений вести машину всліпу за командою командира танка старшого лейтенанта Ританова. На танку залишилося 11 вм'ятин від болванок, але жодної пробоїни. Відзначилися в боях за місто 24-та гвардійська гарматна артилерійська бригада полковника М. І. Брозголя і 329-й гвардійський мінометний полк гвардії підполковника А. М. Терьохіна. До 16-ї години Галич був очищений від ворога. В боях за місто було знищено до батальйону піхоти, взято в полон понад 700 солдатів і офіцерів противника. Після оволодіння

² Сакєєв І. За переправу / І. Сакєєв // Прапор Перемоги. — 1969. — № 78 (3043). — 24 липня. — С. 4.

Галичем з'єднання корпусу продовжували наступ, долаючи впертий опір противника в напрямку міста Калуша³.

27 липня 1944 р., після того, як частини 155-ї с.д. звільнили с. Колодіїв, було завершено звільнення від ворога території тодішнього Галицького району.

I. Поховання військовослужбовців Червоної армії

Після звільнення 24 липня 1944 р. м. Галича від нацистів за передовими частинами армії сюди прибули польові пересувні шпиталі ППГ № 4393 і ППГ № 5270, які належали до ПЕП-170 1-ї гвардійської армії, і евакошпиталь ЕГ № 10 4-го Українського фронту.

У своїх донесеннях вони вказували три місця поховання в м. Галичі : «нове кладовище»⁴, «міське кладовище»⁵, «Руське кладовище»⁶. Всі три назви вказано в донесеннях, **це — м. Галич, Галич-гора, цивільне кладовище** (акцент. — Я. К.).

Ще до прибуття шпиталів на кладовищі м. Галича поховав 11 осіб, померлих від ран 26—30 липня 1944 р., 151-й окремий медсанбат 147-ї стрілецької дивізії, яка звільняла місто. Пізніше в Галичі, який мав залізничне і автомобільне сполучення з іншими містами, дислокувалися ЕП № 105 (евакоприймальник) і СЕГ № 3258 (сортувальний евакошпиталь), які належали до ФЕП-61 (фронтového евакопункту 4-го Українського фронту)⁷.

Кожний медичний заклад ховав померлих окремо на виділених для цього ділянках в одиночних і братських могилах, вів своє окреме нумерування могил, яке вказував у донесеннях, які кожні п'ять днів подавали до Управління з обліку втрат сержантського і рядового складу Червоної армії. Часто номери могил у донесеннях не було занотовано. Не завжди складали схеми місцезнаходження поховань.

1947 р. на міському кладовищі Галич-гора площу, де ховали померлих і загиблих військовослужбовців, перепрофілювали. З багатьох одиночних

⁴ Центральный архив Минобороны Российской Федерации (далі — ЦАМО РФ). — Ф. 58. — Оп. А-83627. — Д. 915. — Л. 5—8.

⁵ Там же. — Д. 759. — Л. 3—5

⁶ Там же. — Д. 758. — Л. 7—10.

⁷ Книга умерших СЕГ 3258 // ЦАМО РФ. — Ф. 58. — Оп. А-83627. — Д. 547. — Л. 75-84.

і братських могил їх стало тільки п'ять братських. Могили мали земляні насипи. На них було встановлено дерев'яні пам'ятники і металеві таблички з прізвищами похованих. На 1948 р. було заплановано побудову бетонного пам'ятника з надгробними плитами. Треба сказати, що під час такого «впорядкування» частина прізвищ похованих тут солдатів випала з загального списку.

З документів також відомо, що в липні 1945 р. в м. Галичі на міській площі (площа 1 Травня, сквер) було військове кладовище з похованням восьми осіб (шість офіцерів, сержант і рядовий). Станом на 1947 р. одиночні могили тут об'єднали в одну братську, на якій встановили дерев'яний обеліск із записаними на спеціальній плиті прізвищ похованих. На 1948 р. було заплановано будівництво нового бетонного або цегляного пам'ятника⁸.

Згідно з *«Книгой учета военных кладбищ, братских и индивидуальных могил воинов Советской Армии и партизан, погибших в период Великой Отечественной войны 1941—1945 гг. по Галицкому району Станиславской области»*, 1947 р., крім уже згаданих військових поховань, у Галичі були обліковані також: м. Галич—Заріка, на цивільному кладовищі якого локалізовано могилу молодшого сержанта Петра Ілліча Тантика; м. Галич — Заріка, біля мосту через р. Дністер, де поховано приблизно 60 військовослужбовців Червоної армії — **дата поховання 7 липня 1941 р.** (акцент. — Я. К.); м. Галич (вулиця Колійова, двір дитячого будинку), де поховали двох невідомих воїнів Червоної армії з датою захоронення — липень 1944 р.⁹ Станом на 1 грудня 1948 р. Галицький районний військовий комісаріат облікував вісім великих братських могил з похованими 197-ма особами, з яких 72 невідомих. У книзі обліку йшлося: «Вказані братські могили знаходяться в доброму стані мають земляні насипи і залізні дошки з вказаними прізвищами загиблих воїнів»¹⁰. Крім цих могил, на території району в селах було ще сім (у поганому стані) із похованими в них по два-три загиблі червоноармійці.

Відповідно до рішення Звуженої Ради Галицької районної Ради депутатів трудящих 1 грудня 1948 р. про благоустрій братських могил від

⁸ Національний військово-історичний музей України (далі — НВІМУ) — філія музей «Герої Дніпра». Станиславский областной военный комиссариат (далі — ОВК). Сведения о состоянии братских могил. Дело № 60. — Т. 1947. — Арк. 10—17.

⁹ НВІМУ — філія музей «Герої Дніпра». Станиславский ОВК. Архівна справа 1578. — Арк. 17.

¹⁰ ДАІФО. — Ф. Р—375. — Оп. 1. — Спр. 88. — Арк. 122, 123.

21 до 23 квітня 1949 р. було проведено перенесення облікованих братських та індивідуальних могил воїнів Червоної армії із сіл Крилоса, Сокола, Комарова, Шевченкового, Залукви, Височанки, Бриня — 12 осіб з них: шість відомих і шість невідомих. Останки загиблих склали до спільного гробу і з військовими почестями перепоховали в загальній братській могилі **в центрі міста Галича на площі 1 травня** (акцент. — *Я. К.*), де похованих можна було ідентифікувати за прізвищами, вписаними на примонтованій до дерев'яного пам'ятника дошці¹¹. Як виглядав цей пам'ятник, невідомо, бо його фотографії не збереглися. Прізвища цих похованих сьогодні перенесено на плити братської могили місцевого кладовища.

Згідно з донесення Галицького районного військового комісара майора Толстих станіславському облвійськкомові 20 грудня 1949 р., в Галицькому районі всі братські могили загиблих воїнів Червоної армії перепоховані в одній братській могилі в м. Галичі на Галич-горі на кладовищі, де було споруджено пам'ятник із цементу з мармуровою дошкою. На ній — прізвища похованих¹². Текст дошки разом з фотографією до донесення додавали, але до нас він не дійшов.

1958 р. за ініціативи Галицької міської Ради депутатів трудящих за рахунок місцевого бюджету було збудовано новий пам'ятник із залізобетону, який стоїть і донині. Тоді на плиті висікли 13 прізвищ також із записом про поховання 179-ти невідомих сержантів і солдатів¹³. Праворуч від пам'ятника локалізувалася індивідуальна могила льотчика, молодшого лейтенанта Леоніда Бутеліна¹⁴.

Не збереглося документів, як перепоховання останків загиблих солдатів із сіл району відбувалися далі і чи взагалі це практикувалося. Втім станом на 13 червня 1965 р. Івано-Франківський облвійськкомат подавав похованими в цій братській могилі 192 офіцери, сержанти і

¹¹ Там само. — Арк. 159.

¹² Там само. — Арк. 261

¹³ НВІМУ — філія-музей «Герої Дніпра». Описание к памятникам погибших воинов Советской Армии и списки погибших военнослужащих в период Великой Отечественной войны, захороненных на территории Станиславской области, по состоянию на 1.6.1958 г. на 106 листах. — Арк. 20.

¹⁴ НВІМУ — філія-музей «Герої Дніпра». Альбом фотоснимков воинских захоронений и памятников воинам Советских Вооруженных Сил, погибших в период Великой Отечественной войны (1941—1945 гг.) и похороненных на территории Станиславской области» 1958 г. — Арк. 21.

солдати, з них 179 невідомих. На вересень 1969 р. число похованих зросло вже до 307-ми, прізвища відомі. За рішенням Галицької районної Ради № 157 від 2 березня 1974 р. братську могилу було реконструйовано. Урочисте відкриття відбулося 9 травня 1975 р. В списку до облікової картки братської могили від 11 грудня 1991 р. Галицький РВК подав 307 осіб, станом на 2005 р. Галицько-Рогатинський РВК подав 312 осіб, з них: рядові Власов, А. А. Моднов і Сучков — поховані в м. Бурштині. Тепер на плитах вибито 338 прізвищ.

Праворуч на братській могилі прямокутної форми завбільшки 11х5 м на мурованому з цегли й оштукатуреному постаменті заввишки 2,5 м, який завершується трьома сходинками, встановлено скульптуру солдата в плащівній накидці з непокритою головою, який правою рукою притримує ремінь автомата за спиною, а лівою притискає до стегна шолом. Скульптура заввишки 2,1 м виготовлено на Львівській кераміко-скульптурній фабриці. Позаду з правого боку встановлено горизонтальний пілон з червоного каменю і з написом: «ВІЧНА СЛАВА ГЕРОЯМ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ, ЯКІ ПОЛЯГЛИ В БОЯХ ЗА ВИЗВОЛЕННЯ МІСТА ГАЛИЧА І РАЙОНУ ВІД НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ». З правого боку від скульптури встановлено чотири пілони з червоного каменю, які йдуть уступом. Кожний з них складається з двох плит. На першому пілоні на верхній плиті напис: «Тут похований льотчик молодший лейтенант Бутелін Леонід Георгійович, який в перші години Великої Вітчизняної війни 22 червня 1941 року здійснив таран фашистського літака». На нижній плиті у два ряди викарбовано 50 прізвищ загиблих офіцерів, сержантів і солдатів.

На 2-му і 3-му пілонах нанесено 104 прізвища військовослужбовців. На верхній плиті 4-го пілона — 55 прізвищ військовослужбовців. На нижній під написом «*Вічна пам'ять*» — ще 25 прізвищ загиблих за встановлення радянської влади. Правда, серед них є шість прізвищ вояків стрілецьких частин, які загинули в боях за Галич, але не були радянськими і партійними активістами: В. С. Аленков помер від ран 27 липня 1944 р. в м. Галичі; Д. С. Антоненко загинув 26 липня 1944 р. в с. Комарові; П. С. Гринів загинув 27 липня 1944 р. в с. Острові; Н. М. Никончук загинув 23 липня 1944 р. в м. Галичі; С. Г. Уланов загинув 26 липня 1944 р. в с. Комарові; Г. Т. Шевчук загинув 28 липня 1944 р. в с. Брині.

Рішенням Івано-Франківського облвиконкому від 04 січня 1983 р. № 8 братська могила стала пам'яткою місцевого значення.

Треба визнати, що на міському кладовищі м. Галича військові шпиталі поховали ще 25 осіб померлих від ран, чиїх прізвищ з не відомих нам причин на плитах братської могили немає. Та й це далеко не повний список загиблих, які були поховані в селах Галицького району в проміжку до 1962 р. Це ще 80 осіб, частина прізвищ яких була у книзі обліку загиблих, яку склав Галицький РВК 1947 р.

II. Поховання німецького Вермахту

Якщо до поховань військовослужбовців Червоної армії в радянський час ставилися шанобливо, постійно впорядковували, і сьогодні вони виглядають відносно пристойно, то могили військовослужбовців збройних сил Німеччини на сьогодні втрачені. За спогадами галицьких старожилів, німецький військовий цвинтар локалізувався на території сучасного залізничного вокзалу, в тій його частині, де тепер розташоване адміністративне приміщення автобусної станції.

За свідченнями місцевих жителів, поховання тут проводили в березні – червні 1944 р. Тіла загиблих привозили до Галича залізницею, де їх розвантажували і ховали. Крім солдатів німецької армії, як фізичну робочу силу залучали місцевих молодих чоловіків – працівників залізниці.

Роман Чемеринський, 1925 р. н., м. Галич, вул. С. Бандери, 71, згадує: «[...] Ми копали рови, їх було кілька рядів. Рови були неглибокими, вояків не хоронили у той час на таку глибину, як цивільних людей. Вбитих німецьких вояків одягали в паперові мішки, а зверху додавали ще й інший – не знаю, який то був матеріал, але подібний до сучасного поліетилену. За моєї пам'яті було поховано щонайменше 100 німецьких солдатів. Їх всіх привозили – з-під Тернополя, та йшли жорстокі бої з наступаючою Червоною армією. На могилах не встановлювали ні хрестів, ні якихось інших пізнавальних знаків (за спогадами інших старожилів, хрести все ж таки були встановлені згідно з існуючою на той час німецькою практикою). У повоєнні роки там був маленький парк [...] Де ховали вбитих німців, які загинули при взятті Галича в липні 1944 р. мені невідомо [...]»¹⁵.

¹⁵ Чемеринський А. Військові поховання Галича (1914–1915 рр) / А. Чемеринський // Воєнна історія України, Галичина та Закарпаття : збірник наукових праць за матеріалами Весукраїнської науково-історичної заочної конференції, 5–6 червня 2014 р. / Національний Військово-історичний музей України. – К., 2014. – С. 427.

На початку 2000-х рр. представники Німецької народної спілки з догляду за військовими похованнями, пізніше Івано-Франківський осередок «Меморіалу» проводили пошукові роботи для ексгумації і перепоховання решток загиблих вояків, але за роки існування автобусної станції рельєф місцевості невпізнанно змінився (площа перепрофільована, насипано товстий шар ґравію і заасфальтовано поверхню), тому пошуки результатів не дали.

Отже, за документально підтвердженою інформацією у братській могилі (правильніше сказати — це було ціле військове кладовище) на міському цвинтарі м. Галича було поховано 365 офіцерів, солдатів і сержантів частин Червоної армії, загиблих безпосередньо під час бойових дій за м. Галич і села Галицького району в липні — серпні 1944 р., а також померлих від отриманих ран у військових шпиталях до 1962 р. З них прізвища тільки **338-х** (акцент. — Я. К.) занотовані на пам'ятнику. Набагато складніше ідентифікувати поховання загиблих військовослужбовців Вермахту. Старожили згадують щонайменше 100 захоронених. Через відсутність архівної інформації локалізувати місця поховань вбитих безпосередньо при взятті Галича в липні 1944 р. німців неможливо.

Yarema Kvasniuk (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Military burials of the Second world war in Halych

The article investigates the military burials of the Second World War on the territory of Halych, Ivano-Frankivsk region, for the first time. The course of the main military operations of the Red Army with German and Hungarian subdivisions for capturing the city in July 1944 is described. The history of the appearance of military burials and their main characteristics are reconstructed. Coverage of this issue will allow to rank these objects among the monuments of the military history of Ukraine.

Keywords: *city of Halych, Second World War, German-Soviet war, Red Army, German Wehrmacht, Hungarian troops.*